

Föreningen för Västgötalitteratur

Meddelande

År 2018

NR 1

2018-02-20

Westgötha= Dräng

1719 utkom en av de tidigaste stadsbeskrivningarna: *Boerosia, Urbs, per Regna Septemtrionis, mercatura nobilis. Thenuti the Nordiska Riken, för sin köp-handel, Wälbekante Boeråas Stad, Beskrifwen Af Nils Hufwedsson Dal.*

Nils Hufwedsson Dal var född i Borås 1690 och tillhörde en av Borås mest ansedda familjer. Intresset för arkeologiska och antikvariska frågor gjorde att han samlade uppgifter om sin hemstads tillkomst och omgivande häraders historia. Resultatet presenterades i *Boerosia*. I denna finns två graverade planscher. Det ena föreställande en stadsplan där kyrkan och Rådhuset avbildas, den andra visar en *Westgötha=Dräng* d.v.s. en knalle.

Knallehandeln började tidigt och är också anledningen till att Borås grundas 1622. Köpenskapen skulle regleras och regeringen beslutade att Vedenborna skulle få fortsätta sin handel om de antingen flyttade till en stad eller själva grundade en sådan och blev borgare.

I privilegiebrevet som undertecknades av Gustav II Adolf den 25 maj 1622 beskrivs stadens vapen som ... *två ulle*

Saxser, den ene medh udden nedh åt, och den andre medh udden upwände... Så ser stadens vapen också ut idag; två ullsaxar av silver på en röd sköld.

Ullsaxar i stadsvapnet är naturligt för textilstaden Borås som grundades för att legitimera gårdfarihandeln, och knallarna hade mycket smidesvaror att sälja. Det var alltså sannolikt smide och inte ull som saxarna symboliserade den gången.

Den ovan återgivna teckningen är utförd av konstnären Anders Gustaf Ljungström. Denne var född i Sandhem 1825 och avled 1913. Han var kusin till den kände kyrkoherden och topografen Claes Johan Ljungström. Teckningen återfinns i dennes år 1865 utgivna *Åhs och Wedens Härader samt Staden Borås*.

Knallebilden är en tämligen identisk kopia av gravyren i Hufwedsson Dals *Boerosia*. Teckningen visar, enligt Ljungström, hurudan dräkt mannen i dessa trakter bar i början av 1700-talet, äfvensom till en del hvad varor han utbjöd till försäljning.

Föreningen för Västgötlitteratur
Box 325, 532 24 Skara • Tfn 0511-165 40
Plusgiro 59 24 33-7 • Bankgiro 663-2574
Epost: sven-olof.ask@tele2.se
www.vastgotalitteratur.nu

Ordförande: Johnny Hagberg, Skara. 0510-48 52 15
jarpas.pastorat@svenskakyrkan.se

Vice ordf.: Gerd Ljungqvist-Persson, Od. 0513-600 29
info@creadiem.se

Skr. Annicka Berggren, Söne. 0510-53 10 01
annicka.berggren@gotene.se

Skattnästare: Sven-Olof Ask, Skara. 0511-165 40
sven-olof.ask@tele2.se

Anne Andersson, Vårgårda, 0322-62 47 13
anne.andersson@telia.com

Ritwa Herjulfsson, Göteborg. 0762-11 40 31
ritwa@herjulfsson.se

Niklas Krantz, Göteborg. 0762-68 30 04
b2_gods@hotmail.com

Tim Schröder, Larv. 0709-28 52 28
antikvariat@timschroeder.se

Christina Ström, Skarstad. 0512-205 19
vatteljuset@telia.com

Clary Winberg, Trollhättan. 0520-748 19
clary.winberg@gmail.com

Årsavgift 2018: Enskilda medlemmar 100 kr,
Äkta makar/sambor/institutioner 125 kr.

Meddelandet utkommer i februari, juni, augusti och
december. Författare ansvarar för innehållet i egna artiklar.

Redaktör och ansv. utgivare: Johnny Hagberg

Vi hälsar följande medlemmar välkomna till föreningen:

Nisse Andreasson, Falköping
Peter Backenfall, Herrljunga
Agneta Berner, Bollebygd
Gunnel Ehrenholm, Borås
Anders Grönlund, Skövde
Staffan Hansson, Skara
Britt-Marie Helldin, Ova
Jarl Hellichius Torshälla
Alvar Janse, Växjö
Gudrun Moberg, Skara
C-G Sand, Björsäter
Mabel Strivall, Göteborg
Harald Sälde, Torbjörntorp
Siv Tidestedt, Husaby
Lennart Åkerberg, Bromma

Antikvariatet i Skövde

Roland Andersson - göteborgare och bibliofil

Den 25 juli 2017 avled Roland Andersson, Göteborg. Han var född den 23 juli 1923 och fyllde två dagar före sin död 94 år.

Roland Andersson var född i Säve församling och är också begravd där. Han var till yrket ingenjör och arbetade tidigt med försäljning och reparationer av TV-apparater.

Hans stora intresse var boksamlande och man kan utan överdrift kalla honom en bibliofil. I bostaden på Kungsportsavenyn samlades den ena vackra volymen efter den andra. Speciellt intresse hade han för Allhems bokförlags utgåvor. De flesta av Rolands böcker var bibliofilutgåvor d.v.s. i extra vackra bindningar och i numrerad upplaga. På hyllorna samlades svensk skönlitteratur i hel eller halvfranska band tillsammans med utsökt vackra konstnärsillustrerade praktböcker, samtliga av Föreningen Bokvännens småskrifter liksom en stor mängd Göteborgiana.

Hämtningen av Roland Anderssons böcker var inte lätt. Kungsportsavenyn är inte skapad för att bilar skall komma nära ett bostadshus. Genom att köra mot enkelriktat och störa vandrare i deras stadspromenad kunde ändå böckerna till slut bäras ned från våningen! Sällan ser man en så gedigen samling som den som hämtades här.

Roland var noga med sina böckers kondition och böckerna är i mycket gott skick. En av de vackraste i samlingen är en bibliofil lyxutgåva (i 200 ex.) av Gustav V:s Bibel från 1927. Hjälpargamentsband, helt guldsnitt, med inre denteller och äkta silverspännen. Här finns också ett flertal av Allhems landskapsböcker i bibliofilutgåva med etsningar liksom August Strindbergs samlade verk i 55 vackra Hedbergsband (utgivna 1912-1920).

Roland Andersson hade under sin levnad lagt ner mycket tid och pengar på att samla dessa vackra böcker som blev hans kära vänner. Som det sägs: *Böcker är våra bästa vänner även när de vänder ryggen åt oss!*

Roland saknade nära släktingar och boksamlingen är skänkt till två vänner som beslutat att behållningen av försäljningen skall tillfalla *Pehr Dubbs fond* som är inrättad för underhåll av Frimurarnas ordenshus i Göteborg. Ändamålet låg Roland varmt om hjärtat.

En del av samlingen försålles genom Föreningen för Västgötlitteratur förra året och nästa avslutande försäljning sker lördagen den 7 april 2018 i Stora Levene församlingshem med start kl. 9.30. Passa på att vara med om du vill införskaffa vackra böcker!

Johnny Hagberg

Bokauktion och bokkultur i Stora Levene

Johnny Hagberg leder auktionerna med stor vana och auktoritet.

Visst fanns här västgötalitteratur, men här fanns också all annan litteratur, som kan intressera västgötar, det vill säga alla slags böcker. Jag skriver om en bokauktion, som Föreningen för Västgötalitteratur anordnade i Stora Levene lördagen den 18 november 2017. Niklas Krantz, själv styrelseledamot, hade vänligheten att ta mig med till denna bokfest i församlingshemmet.

Gräfsnäs i Göteborg!

Utefter församlingssalens väggar stod uppfällda bord, där auktionens böcker låg uppradade i nummerordning. Trängseln kring borden var stor. Själv höll jag dock på att fastna i förhallen. Här höll Jerker Pettersson vykortsmarknad. På jakt efter gamla vykort från Mölndal blev jag tvungen att bläddra igenom alla vykort från Göteborg, vilket var nog så intressant. (Givetvis kunde jag inte låta bli att köpa även vykort från Göteborg.) Bland dessa vykort hittade jag ett, som visade Gräfsnäs slottsruin (poststämplat i gamle kung Oscars dagar den 13 juli 1903). Enligt vykortets tryckta text ligger Gräfsnäs i Göteborg! Jag skratade högt och beslöt mig genast för att köpa även detta vykort. Göteborgarna har en ful ovana att räkna även grannkommunernas större sevärdheter till Göteborg (eller "Storgöteborg"), men att Gräfsnäs, ungefär sex mil från Götastaden, kunde räknas till "Storgöteborg" hade jag inte någon aning om. Jag skall skämta med åtskilliga göteborgare om deras annexion (övertagande) av Gräfsnäs. Jerker Pettersson hade en egen bokmarknad, och där köpte jag två böcker.

Antikvariatsinnehavare fyndar

Allsköns bokvänner fyllde den ljusa och rymliga församlingssalen. I mängden fanns en och annan antikvariatsinnehavare. Där fanns Göran Midman från Hjo och Anders Josefson från Floby. Från Ods bokcafé kom Gerd Ljungqvist-Persson. Antikvariatsinnehavarna gör stor nytta. Märker de, att de kan få en bok så billigt, att de själva kan avyttra den med vinst, slår de till och köper. Bland köparna fanns några herrar, som lägger ut böcker på nätet till försäljning. Förtjänsten är inte stor, och inte heller omsättningen tillhör de betydande, men de får på detta sätt möjlighet att arbeta med böcker, och de kommer i förbindelse med många intressanta människor. En antikvariatsinnehavare försvarade inför sin fru sitt sysslande med böcker genom att påpeka, att detta arbete håller honom igång och piggar upp honom. Auktionsförrättare var föreningens ordförande, prosten Johnny Hagberg, och Thomas Johansson, som innehar Limmareds Auktionshall samt Antik & Antikvariat Tranan. Hagberg har lång erfarenhet och begriper att auktionen måste gå snabbt, om de flesta skall bli kvar till slutet. (Katalogen omfattade denna gång 530 nummer och innehåller

ofta 100 fler.) Hagberg och Johansson lyckades avverka ungefär 100 nummer i halvtimmen.

Auktionsförrättarna sätter buden

Hagberg sätter också regler: "Femmor får man inte bju' med", löd den viktigaste regeln. Endast en, som hade lagt ett skriftligt bud, hade bjudit 55 kronor. I övrigt innehöll alla bud jämna tiotal. Vanligtvis på andra auktioner ropar budgivarna själva sina bud, men för att det skall gå snabbt, höjer Hagberg och Johansson buden. Man behöver bara hålla handen uppsträckt för att visa sig intresserad, så höjer de buden med tio kronor åt gången. Det går rasande snabbt. Har priserna gått upp över femhundra, höjer de ofta med femtio kronor åt gången. Har buden gått över tusen, höjer de hundra. För att inte kunderna skall dra ut på tiden med låga bud i början av budgivningen, kom auktionsförrättaren ofta med ett eget utropspris: "Får jag hundra kronor?" Det fick han för det mesta, men ibland måste han sänka utgångsbudet till 50 eller rentav 20. Dessa auktioner är högst professionella, så professionella, att egna regelverk som synes har uppstått. Auktionerna får inte dra ut på tiden. Framåt slutet stod ändå åtskilliga stolar tomma.

Thomas Johansson är professionell auktionsförrättare.

Det är alldeles för billigt!

Flera medhjälpare såg till att allt fortlöpte snabbt och ledigt. Någon höll upp boken, som skulle säljas. Någon gick med boken till köparen och tog upp betalningen. "Det är billigt!", sade Hagberg ibland. Vid andra tillfällen lät det rentav: "Det är alldeles för billigt!" Så där brukar ju auktionsförrättare säga, men tyvärr är det mycket riktigt så, att bokpriserna har sjunkit. Böcker har blivit mer svårsålda. Ibland bjöd auktionsförrättarna själva, antingen för egen del eller för vänner. Ofta blandade sig Niklas Krantz i budgivningen. Han hade hand om de skriftliga anbudena. Några få böcker såldes dyrt. Pehr Kalms Wästgötha och Bahusländska resa (1746) gick för 4 900 kronor. Boken "Svenska kvarnar" såldes för 2 700 kronor. Böckerna var dyra i den bemärkelsen, att dessa priser låg högst. Däremot var priserna inte höga, om man tar i beaktande vad man får ge för dessa böcker i ett antikvariat, om böckerna över huvud taget kan uppböras för pengar. Det lönar sig alltså att köpa böcker på dessa auktioner.

Räkningar och bokpaket

Auktionen gick raskt undan. Mellan tolv och ett hade man matrast. Framåt tre var auktionen slut för denna gång. Arbetet för eldsjälarna var dock inte slut. På ett bord i bakgrunden fanns ett berg med försålda böcker. Även på golvet fanns sålda böcker. Deras köpare hade inte varit med på auktionen. Nu skulle dessa böcker sändas ut till de förhoppningsvis lyckliga köparna. Med

Föreningens skattmästare Sven-Olof Ask blickar ut över alla lappar med uppgifter om vem som skall faktureras.

trött blick skådade skattmästaren Sven-Olof Ask ut över ett hav med lappar på bordet. Alla betalar inte kontant. I stället vill de faktureras. "Det går väl an att fakturera en låda böcker, men ibland vill de faktureras för en bok, som kostar 120 kronor", suckade Ask. De flesta betalar sina räkningar, men somliga måste påminnas. I något fall har man måst komma överens om en avbetalningsplan. Dessutom skall säljarna ha sin del av pengarna. Med andra ord: en skattmästare har mycket att bestyra och bevaka.

Bokkulturen främjas

Föreningen för Västgötalitteratur gör en stor kulturgärning genom att ta hand om böcker och se till så, att de får nya ägare. Säljarna får inkomst av böckerna, och givetvis tillfaller en del av intäkterna föreningen, som ägnar sig åt nytugivning av värdefull västgötalitteratur. Föreningen befrämjar också gammal god bokkultur. Trots att han är angelägen om att det skall gå undan, kan Hagberg ofta framhäva vackra inbindningar och konstfulla bokband. Man har all anledning att vara tacksam över att någon i våra dagar

Stora högar av böcker skall sändas ut till folk, som inte var med i Levene.

fäster uppmärksamheten på sådana företeelser. I våra dagar har det tyvärr blivit så, att bilderna är det viktiga. Man strävar efter att fånga läsarnas uppmärksamhet med färgglada och intressanta omslag. Bilderna finns på ett löst skyddsomslag av papper eller kartong. Klotbandet under är oftast enkelt och konstlöst. Vackra bokband kräver mer uppmärksamhet och större kunskaper från betraktaren än färgglada omslag för att bli uppskattade. De kräver mer bokkultur.

Jerker Pettersson hade många värdefulla vykort till försäljning.

Foto: Lars Gahrn.

Boksamlare och särbo

Böcker har många fördelar, men till deras nackdelar hör, att de är skrymmande och tar mycket plats. En bokvän, som hade köpt mer än han hade tänkt sig, suckade högt: "Det blir inte lätt för mig att komma hem med alla dessa böcker!" Han tänkte på vad hans fru skulle säga. Föreningens flitige medarbetare Håkan Brander från Levene hade dock ett gott råd: "En boksamlare bör vara särbo. Jag är själv särbo och kan bära hem hur många böcker jag vill." Tidigare i år tilldelades Brander diplom av föreningen för sina insatser. Denna gång styrde och ställde han i Stora Levene församlingshem, där han var som barn – eller snarare som herre – i huset. Han har arbetat mycket även inom pastoratet. Denne glade hedersman tillhör tveklöst bokkulturens vänner, men han har arbetat för annan kultur också, både Svenska kyrkan och hembygdsrörelsen. Bokkulturen är en port till all annan kultur.

Lars Gahrn

Antikvariat Tranan

Trumpetvägen 8, 514 32 Tranemo
Tel. 0325-768 46

Hedersledamoten Svante Strandbergs bibliografi

Vid årsmötet i Borås den 8 april 2017 utsågs professor emeritus Svante Strandberg, Uppsala, till Hedersledamot av Föreningen för Västgötalitteratur. Strandberg är ingen okänd person för läsare av föreningens *Meddelande* och framförallt dess *Tidskrift/Årsskrift*. Under många år har han vid olika tillfällen medverkat med uppsatser kring tolkningen av västgötska ortnamn. I senaste Tidskriften presenterades en tolkning av sockennamnet *Jung*.

Efter att ha varit verksam vid Ortnamnsarkivet i Uppsala disputerade han 1991 vid Uppsala universitet på avhandlingen "Studier över sörmländska sjönamn. Etymologi, namnbildning och formutveckling" och blev senare docent vid Institutionen för nordiska språk. Under åren 1994–2007 var Svante Strandberg professor i nordiska språk, särskilt namnforskning, vid Uppsala universitet. Medlem i Föreningen för Västgötalitteratur är han sedan lång tid tillbaka och har också släktmässigt västgötska anknytningar.

Svante Strandberg fyllde den 2 augusti 75 år och i anledning av detta gav Ortnamnsällskapet i Uppsala ut hans bibliografi under titeln *Svante Strandbergs skrifter. En bibliografi. Med en inledning av Thorsten Andersson*.

Bibliografen omfattar en – nästan – komplett förteckning över Strandbergs mer än 500 publicerade arbeten! Två icke nämnda arbeten har med västgötska ortnamn att göra och publicerades i slutet av år 2017 (se förteckning). I Ortnamnsällskapets årskrift har närmare fyrtio av hans uppsatser publicerats och ännu fler har tryckts i hembygdstidskrifter, forskningsmeddelanden och medlemsblad. De flesta är fokuserade på sörmländska, uppländska och västgötska ortnamn.

I bibliografins inledning skriver Strandbergs företrädare på professorsstolen, Thorsten Andersson: "Titeln på Strandbergs doktorsavhandling 'Studier över sörmländska sjönamn. Etymologi, namnbildning och formutveckling', ringar in huvuddrag i hans forskning. Hydronymi är hans specialområde, och inom detta rör det sig huvudsakligen om etymologi, namnbildning och formutveckling. Avhandlingstiteln är i själva verket ett forskningsprogram."

I bibliografen kan man se 34 bidrag där Västergötland är centralt gällande ortnamn, beskrivningar och bokrecensioner. Tidsmässigt spänner dessa över tiden mellan 1977 och 2017! Det är:

Kartegården. Något om hemmansnamn på Västgötaslätten. 1977.

Bebyggelsenamn i Larv, Långjum och Tråvad. 1978

Okern. Ett rekonstruerat sjönamn. 1983.

De västgötska sjönamnen *Dättern* och *Ökern*. Hydronymisk ordbildning och namnsemantik. 1985.

Jäggegården, Kartagården och Skåningsgården. Om hemmansnamn i Norra Vånga och Öttum. 1992.

Om förhållandet mellan runantponymer och ortnamnsförleder. En förberedande undersökning. 1994. (En jämförelse mellan Sörmland och Västergötland.)

Sockennamn i Sörmland, Uppland och Västergötland. 1995, Tidiga släktnamn? Personnamn kring västgötska hemmansnamn. 1995.

Rec. av Kring Göta älv. Studier i en dalgång. 1996.

Gamla personnamn i Kvänumsbygdens ortnamn. 2000.

Ova. Ett by- och sockennamn i Västergötland. 2000.

Västgötska ortnamn i litteraturen. 2001.

Emtunga – ett västgötskt bynamn. 2002.

Lommatomten i Essunga. 2002.

Till sockennamnet *Essunga*. 2002.

Bösagården, *Holtsagården* och *Stakagården*. Västgötska hemmansnamn. 2005.

Tisslegården i Kinne härad. 2006.

Frostagården. 2008.

Rec. av Metta Magdalena Lillies dagbok 1737–1750. En västgötsk släktkrönika. Utg. genom Jessica Eriksson. 2008.

Stöckegården i Viste härad. 2009.

Något om hemmansnamnet *Krabbagården*. 2010.

Rec. av Bo J. Theutenberg: Mellan liljan och sjöbladet. 2010. Namn på allmäningsvatten i Äldre Västgötalagens bilagor. 2011.

Vara och *Edsvära*. Ett diskussionsinlägg om *Var*-i ortnamn. 2011.

Rec. av Hugo Karlsson: Ortnamn och sägner i Marks härad. 2011.

By- och sockennamnet Öttum i Västergötland. 2013.

Erska. Ett västgötskt by- och sockennamn. 2013.

Gårskagården, *Hisinggård* och *Kvådagård*. 2013.

Namnet *Vara*. 2013.

Long och Lagmanstorp. 2014.

Några ortnamn i Skarstads socken. 2015.

Sockennamnen *Essunga* och *Tråvad*. 2016.

Larv, Malmene, Onsjö och Bäsingen. Språkliga minnesmärken i en västgötasocken. 2017.

Sockennamnet *Jung*. 2017.

Utöver dessa uppsatser har Strandberg behandlat västgötskt ortnamnsmaterial i *Nationalencyklopedin* och i *Svenskt ortnamnslexikon*.

Det är ett imponerande arbete Svante Strandberg utfört under mer än femtio år som namnforskare.

Johnny Hagberg

Västgötalitteratur på Facebook

Många (384 st.) har anslutit sig som "vän" till Västgötalitteraturs Facebooksida.

Du som är med i Facebook – skriv Västgötalitteratur i rutan, så kommer vår facebook sida fram.

Där kan Du följa aktuella händelser i föreningen och även göra egna inlägg om västgötalitteratur. Du kanske vill lyfta fram en ny bok, eller eftersöka en gammal dito.

HASTINGS KYRKA PÅ KINNEKULLE.

Hastings kyrka på Kinnekulle med utsikt över Kinnevikens. Källby ö till vänster. Korset är ett sentida påfund. Foto: Christer Westerdahl.

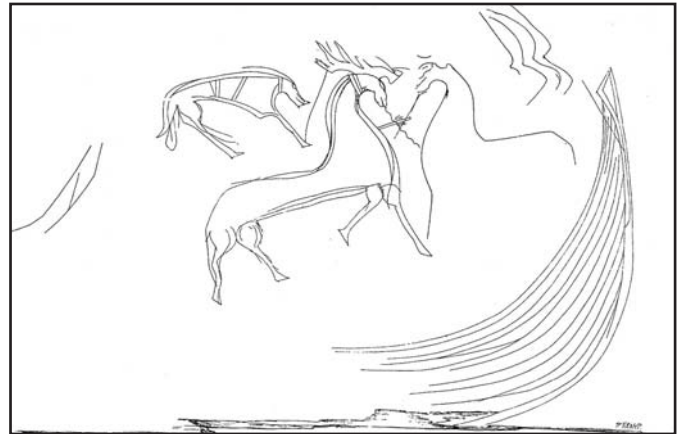
Den vackra plats med utsikt över Kinnevikens som kallas Hastings kyrka ligger inom Västerplana Storäng på Kinnekulle. Vandringleden går ganska nära ett utsprång av sandstensbranten som tornar upp sig mer än 25 m ovanför Vänern. Gränsen för den nu bevarade Storängen går vid järnvägen. Sedan vidtar åkern. När Linné var här var ängsmarken med dess ekar och betade lövlundar mer än tre gånger så stor. Ute i ängen ligger spår av odling med odlingsrösen och eventuella gravar. Här har alltså varit odlad mark i förhistorisk tid.

Hastings kyrka har ett stort träkors placerat i något som delvis varit ett odlingsröse. Trosvissa personer hävdar än i dag att det ligger en verklighet bakom namnet. Påståendet är dock inte av lika halsbrytande karaktär som en annan myt, som har grasserat. Någon har nämligen associerat namnet med Hastings i England, och till och med att den ursprungligen normandiska släkten Montgomery, som gick i land med Vilhelm Erövraren 1066, hade fått sitt namn av att de kom härifrån. Den något djärva etymologin bakom detta är följande: "mont" betyder berg, och "gomery" kommer av gården Gum på Kinnekulle. Om detta kan bara konstateras, att det är rena tokerier.

Berget Hesten i Nordfjord (Sogn og Fjordane), Norge. Foto: Christer Westerdahl.

På stället förekommer numera friluftsgudstjänster, i och för sig i vällovligt syfte. Men någon grund till en faktisk kyrkobyggnad finns inte. Det har emellertid nästan lika fantasifullt som ovan hävdats av tämligen normalt funtade personer, men utan skymt av bevis. Att det däremot på något sätt tidigt blandat sig in en kyrka i namnet är tydligt. Linné har en teckning av platsen i rapporten från sin Västgötaresa 1746 och kallar den redan då "Heslings kyrka". Man skulle kunna tänka sig att det fanns någon klippformation här som liknat en kyrka. Det är många naturföremål, stenar och klipputskott som fått namnet "kyrka" på detta sätt. Någon gång har det också hänt att illegala gudstjänster i det fria

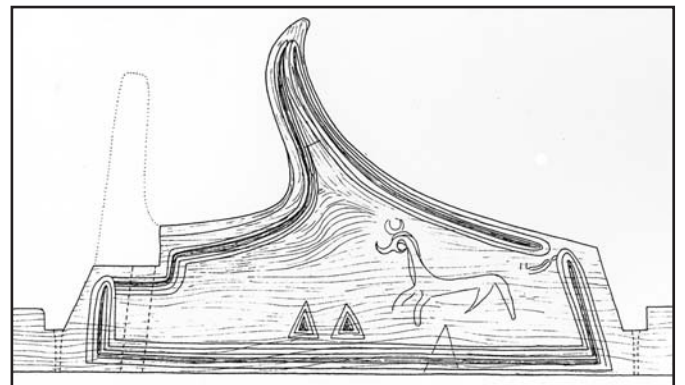

Hästen och skeppet kombineras ofta i bilder. Detta torde beteckna helheten hav och land och har magisk betydelse till sjöss. Här en medeltida hå (årtull) från en liten båt funnen i Kalmar hamn. Efter Harald Åkerlund 1951 om Kalmarfynden.

firs där under konventikelplakatets dagar. Men just denna plats är knappast mera karaktäristisk än andra delar av klippkanten, utom att den är något högre.

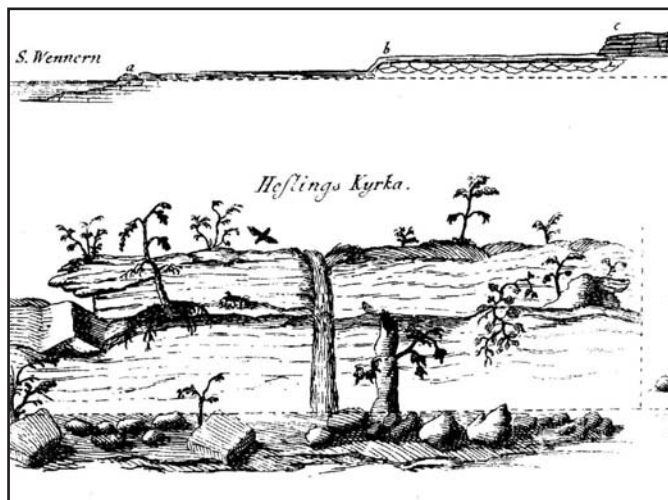
Går man till äldre muntlig tradition finner man ett annat namn på platsen, nämligen Hästhall. Det går inte att avgöra vilken benämning av dessa två som är äldst. Men ordet häst ingår och som vi märker borde det ha ett samband med namnet Hastings, även om Linné missuppfattat det som Heslings.

Under många år intervjuade jag själv folk utefter Vänern om sjöfart, skeppsvrak och allt som kunde tillhöra det jag kom att kalla det maritima kulturlandskapet. Det mesta skedde under 1960-talet, men jag gjorde många sporadiska nedslag även därefter. Jag bodde nämligen aldrig fast i bygden på den tiden. Den rikaste fonden av kunskap bestod lokala fiskare och ordsbor, som hade traditioner bakåt inom samma näring.

Ristning i Osebergsskeppet ca 830 e.Kr. Efter Osebergspublikationen (1917).

Det var här jag fann förklaringen till båda namnen, fast det tog tid. Traditionerna höll på att definitivt dö ut. Det egentliga namnet är Hästhall eller Hästen. Det beror på att det var ett siktmärke som var, som jag noterade ovan, högre i terrängen än eljest. Hade det varit i Norge hade jag omedelbart kunnat härleda benämningen häst till en enkel superlativ av hög, som har parallellformen hå. På norska blev det en gång *hå-esten*, *det högaste*, som ganska snart utvecklades just till Hästen. Jag föreställer mig att den språkliga utvecklingen kan ha gått på motsvarande sätt i Västsverige som ju är starkt influerat från västnordiskt (norskt) håll. Hallen är västgötska för håll eller berg. Här används det på det som annars

Linnés bild från västgötaresan 1746

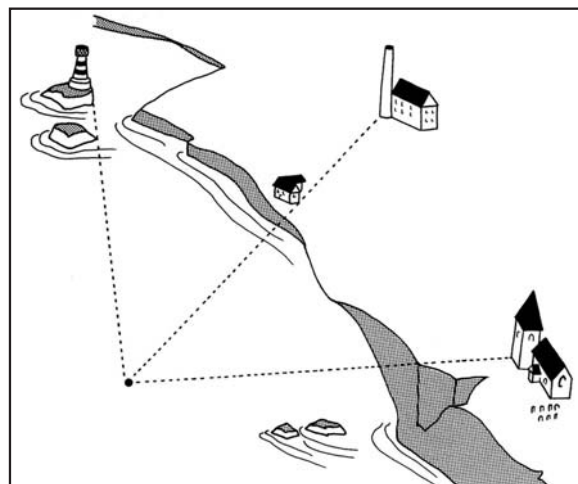
kallas klev, sandstenskleven.

Det är många norska ortnamn som kan förklaras på detta sätt. Till detta bidrog också det faktum att i maritim kultur fasta landet brukade symboliseras av en häst (hingst). Detta stora djur och dess motsvarande vilda motsvarigheter som älgdjur och kronhjortar brukades som metafor för land och höga berg. Samtidigt hade sjön kvinnligt genus och landet manligt. Stranden var ett liminalt läge, på gränsen mellan de två grundelementen i maritim kultur. Här är spänningen mellan dem som störst och följaktligen är det ett laddat område. Det var alltså hingstar, älgdjur och kronhjortstjurar som gav de rätta associationerna till land. Men det gick även att föreställa sig en mänsklig och naturligtvis manlig figur bakom en så viktig landkontur som Kinnekulle. Bergets egentliga namn var tabu till sjöss och kallades i stället Bonden liksom Kullen i Skåne.

Men kyrkan då? Jo, i detta fall åsyftas en verklig kyrkobyggnad, nämligen Västerplana, som är den närliggande sockenkyrkan. Det hängde ihop med fiskares orienteringspunkter. Jag fick veta, att en enslinje utifrån Vänern gick över Hästhall till Västerplana kyrkas torn. Denna enslinje, eller detta ena *med* (me), som är den samnordiska beteckningen, gick alltså rakt ut i Kinnevik. Med betyder mittpunkt. Men för att kunna få en specifik mittpunkt måste det till ytterligare en eller kanske två enslinjer. Där de korsades ute i sjön fanns det man borde känna till. Det troligaste var ett bra abborrgrund. Det kunde också vara en besvärlig botten eller rentav ett vrak som näten kunde fastna i. Men efter vilka siktpunkter de anslutande enslinjerna löpte fick jag aldrig veta. En linje bör dock ha gått över träd på Källby ö. Orsaken till att mina meddelare inte kände till hela medet var delvis att sådana hölls hemliga, särskilt om det gällde ett bra fiskegrund, som man inte ville att andra skulle känna till. Delvis berodde det på att hela medet var utdött i traditionen.

En gång hade det nog varit en ramsa eller formel som man lärde sig utantill. Vid Norrlandskusten där jag gjorde mina största maritima insatser kunde det heta (avkortat): "Vårdkasberget i ens med Toppattall och Flasbådan på Brottet." Här skulle man gira dikt styrbord. Då ligger grundet direkt på babords sida. Toppattall i denna ramsa är en tall med en i omgivningen distinkt krona. Vid Vänern visar flera ortnamn Hattefuran just på en sådan.

I medets ramsa ingick då alltså "Hästen på Kyrkan". Naturen på den tid detta fungerade var annorlunda, landskapet var öppnare, byggnader utom kyrktorn var mycket låga. Det betyder att det är omöjligt att idag säkert rekonstruera klara siktlinjer. Men uppkomsten av den del av medet som säger *Hästen på Kyrkan* bör vara bygget av tornet på Västerplana kyrka. Det byggdes på 1680-talet. På den tiden var förresten det viktigaste sjömärket för en enslinje in mot Lidköpings Råda kyrkas torn. Och Vänern

Princip för enslinjer och med. Efter NAS guide till maritim arkeologi.

kunde ha en skillnad mellan hög- och lågvatten på nära 3 meter på den tiden.

Christer Westerdahl

christer.westerdahl@ntnu.no

PS. Vill man "komplitera" bilden kan man ta del av t.ex. följande arbeten av mig:

Vänerns magi. Sjöns rituella landskap. I: *Vid Vänern- natur och kultur. Vänerns museers årsbok 2002*: 42-77. Lidköping.

The Horse as a liminal agent. I: *The Horse and man in European antiquity (Worldview, burial rites and military and everyday use)* ed Audrone Bliujiene. *Archaeologia Baltica* 11:314-327. Klaipeda University, Inst. of Baltic Sea Region, History and Archaeology. ISSN 1392-5520.

'Horses are strong at sea.' The Liminal Aspect of the Maritime Cultural Landscape. I: Anderson, A.J., J. Barrett & K.V. Boyle (eds): *The global origins and development of seafaring*: 275-287. McDonald Institute Monographs, University of Cambridge, Cambridge 2010. ISBN 978-1-902937-52-6 ISSN 1363-1349.

Gråa Hästar, Röda Kor – och Små Gröna Gubbar? En kombination av ortnamn, etnologi, maritim kulturhistoria och folkloristik. I: Stylegar, F.-A. (red): *Mangesysleren. Festskrift till Svein Mjaatvedt*: 233-243. Vest-Agder Fylkeskommune, Kristiansand.

Hastings och andra hästar (del 1). I: *Lidköpingsbygden Julen 2010*: 38-41. S.t Nicolai gille, Lidköping.

Hästar och andra landdjur till sjöss (del 2). I: *Lidköpingsbygden Julen 2011*: 36-39. S.t Nicolai gille, Lidköping.

FLOBY

ANTI-KVARIAT

Öppet : kl. 11-17 året runt samt extraöppet i juli
eller efter överenskommelse
Tfn 0515-40940, 40773

Runö sockenbiblioteks exlibris

Den lilla ön Runö i Rigabukten var befolkad av svenskar från vikingatid fram till augusti år 1944, då i praktiken samtliga svenskar evakuerades inför den stundande sovjetiska invasionen. Det var drygt 300 som lämnade sin ö, sitt hemland och sin unika svenska kultur. Runö stod i nära kontakt med Sverige. Man hade svensk präst och svensk lärare. Två kyrkor fanns på ön varav den ena var och fortfarande är den äldsta träbyggnaden i Estland.

Genom det växande intresset för antropologi under 1920- och 30-talen, kom ön att hamna i fokus för rikssvenskarnas uppmärksamhet. Man visste att där ute i Rigaviken fanns en svenskkoloni som ännu bevarade en kultur och ett språk som för längesedan gått förlorat i Sverige. Deras kultur var unik. De var skickliga säljägare. Också bland svenskarna i Estland hade de ett speciellt företräde. Enligt ett brev undertecknat av biskop Johannes den 28 juni 1341 står det bland annat att runöborna ”skola besitta sin egendom efter svensk rätt”.

Flera prominenta besök gjordes på ön under 1920- och 30-talen. Prins Bertil var där (1935) liksom ärkebiskopen Nathan Söderblom. Den senare övertygade runöborna att anta den nya psalmboken (1819 års psalmbok) istället för 1695 års psalmbok som man då ännu brukade. Året var 1922! Söderblom bekostade av egna medel inköpet av nya psalmböcker. Dock var man noga i kyrkorådet att besluta om bruket av den nya; om det var högtid och man läste Guds ord skulle man sjunga ur den gamla! Den nya blev inte särskilt sliten!

I början av 1900-talet upprättades ett bibliotek på Runö. Det innehöll ca 1000 band och fanns i prästgården. Biblioteket var i stort sett ett verk av den energiske finlandssvenske prästen O. Sevelius. Ernst Klein nämner i sin bok om Runö (1923) att biblioteket är av betydande omfattning och delvis mycket värdefullt innehåll. Tyvärr finns ingen bok- eller biblioteksförteckning men vi kan gissa oss till att de flesta böckerna hade ett religiöst innehåll.

Av andra öar med egna sockenbibliotek kan nämnas Nuckö, med huvudfilial i Klockaregården på ön, och filialbibliotek i Österby, Pasklep, Höbring och Roslep. 1905 hade Nucköbiblioteket cirka 2000 böcker. Redan på 1880-talet hade det gjorts försök att bilda ett bibliotek på Nuckö men då fanns det varken tillräckligt med pengar eller intresse för ett sådant företag. 1907 öppnades ett bibliotek på Nargö. Under 1930-talet fanns det även två svenskspråkiga bibliotek i Hapsal.

Från början uppfattades biblioteksverksamheten negativt av

myndigheten som hellre såg att man använde det officiella språket. Den ryska censuren och den allmänna förryskningen arbetade mot de svenska biblioteken och det är först efter Rysk-japanska kriget 1905 som tsaren går med på lättnader i tryck- och föreningsfrihet. Detta gynnar den svenska kulturen och de svenska sockenbiblioteken i Estland. Man kan utan överdrift säga att de svenska biblioteken var ett effektivt sätt att bevara svenskt mål och svensk nationalitet i Estland, det vill säga Ryssland.

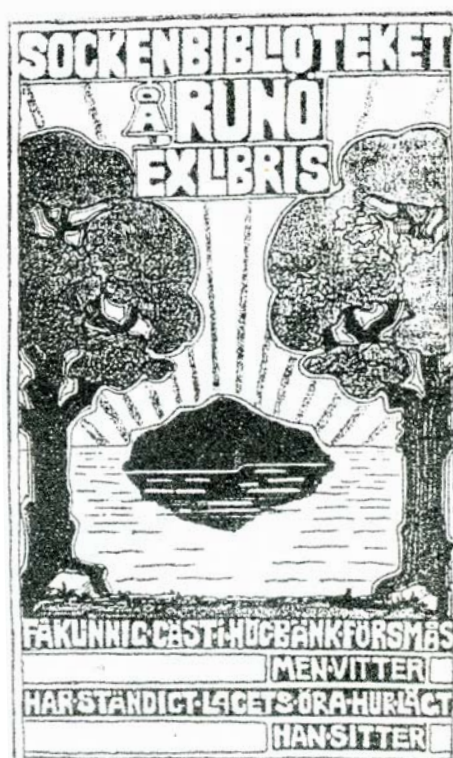
Ett av de tidigaste förslagen att grunda bibliotek i Estlands svenssocknar framlades redan på 1870-talet av den svenske pastorn i Reval, L.E. Mozelli. Han hade själv grundat ett sådant bibliotek i Reval (Tallinn).

Vad blev det då av biblioteket på Runö? När ryssarna ockuperade ön, först 1940 och sedan återigen 1944, förstördes alla böcker som innehöll ordet Gud eller Jesus. Resten lär senare ha kastas i havet.

Sockenbibliotekets exlibris är tecknat av stockholmsarkitekten (1871-1940) Wilhelm Lehming 1906 och föreställer som sig bör ett havslandskap. Texten är:

SOCKENBIBLIOTEKET Å RUNÖ

*Fäkunnig gäst i hög bänk försmås, men vitter
har ständigt lagets öra hur lågt, han sitter*

I många av de svensktalande församlingarna i Estland fanns det präster som var bördiga från Västergötland. På Runö var Gunnar Schantz (1889-1976), från Göteborg, senare komminister i Töreboda, kyrkoherde åren 1923-1930. Åren på ön är skildrad i två böcker (*Runö* och *Ön*). Under åren 1930-1938 tjänstgjorde Agnes Hermansson (född Olsson 1905-2000) från Väne Åsaka som lärarinna på ön. Hon har beskrivit sitt arbete och tiden på Runö bland annat i *Västgötajul 1998*. Agnes var senare lärarinna vid Hedens skola i Sjuntorp 1939-1969. Senare flyttade hon tillbaka till sitt barndomshem. För undertecknad som var präst i Väne Åsaka 1980-1985 var hon en flödande källa till information om Runö i gammal tid.

Johnny Hagberg

Många minnen om lilla staden Skara

Domkyrkobranden. Så här illa medfaret var taket efter branden. Bild: Harald Widéen.

Skarabranden 1947, Syndens väg, Hospitalsgården, Skogsmullar och kyrkklockor samsas i ett nytt fullmatat nummer av Ett och annat från den gamla staden Skara. Skriften kommer vartannat år och är alltså märkt 2016 – 2017. Utgivare är förstås Skara Gille.

På knappt 80 sidor visar gillet medlemmar här i en lång rad artiklar i de mest skilda ämnen att den lilla staden Skara på många sätt är rätt stor. Detta understryks av ett stort antal gamla och nya bilder som Erik Sännek hållit i. Bland annat när Ingemar Johlander minns en lång rad av grannar på Solbacken.

Hotande kyrkbrand

Under seklerna var danskarna flitiga med att tända på domkyrkan, men branden 1947 vållades av en pyroman och det såg länge mycket hotande ut. Både för kyrkan och för trähusbebyggelsen omkring. Men mycket kunde räddas och kyrkan återuppstod som så många gånger förr. Carl-Erik Jonsson skildrar sina minnen av branden och Elisabet Stålmarm kompletterar med blivande Skarbiskopen Sven Danells engagerade och kärleksfulla radiotal till denna omistliga kyrka.

Om ni undrar över Syndens väg så är det en 50 år gammal artikel av Leo Torgny om vad som idag är en ganska vanlig björkallé upp till Uddetorp, men som förr bjöd på två konkurrerande tåglinjer som tävlade om att komma först till rikets – eller världens – största smalspåriga järnvägsstation, och senare blev en vandringsstig upp till Skogsbrynsserveringen vid Uddetorp. Dagens ungdomar skulle nog ställa högre krav på synd.

Hospitalet

Stig Karlsson berättar om Hospitalsgården, en sjukvårdsinrättning med medeltida anor som lades en bit från staden med tanke på spetälska och andra fruktade sjukdomar. Under några år fanns en fin relief i brons av Vanja Nones Håkansson som visade hur Hospitalet sett ut, men den stals. Förmodligen för att smältas ned. Och idag är det nog många som inte har en aning om vad namnet Hospitalsgården står för.

Annika Andersson berättar om Mulleverksamheten, något som borde passa perfekt idag med sina ekologiska lektanter. Och Karin Haglund minner om klockgjutaren Nils Billsten som bland annat gjutit om domkyrkans storklocka. Det krävdes då och då. Och runt om i stiftet kan man höra andra kyrkklockor som gjutits i Skara.

Skara Lisa

Barbro Olofsson berättar om Skara Lisa, stadens egen hälsobrunn som numera bara lever vidare i gatunamnet Surbrunnsgatan. Lenart Rydbom skriver mycket personligt om den nu försvunna Teglskolan medan Jasmine Tell Rönnäng är minst lika personlig i sin skildring av livet med Skara skolscen. Mats Boman berättar om Uno och hans julkort, Åke Paulsson om telefonens tillkomst och utveckling och Bengt O T Sjögren skriver om Trestena – Sveriges enda kvinnliga fideikommiss, detta eftersom ägaren var osäker på vem som var far till sonen.

Och så kan man läsa om Nils Olofsson Vinge på Skofteby som var den som körde ut dansken ur våra trakter. Men när han också började ifrågasätta Gustav Vasa gick det illa. Han lurades till möte med kung Gustav och miste förstås huvudet.

Detta och mycket mycket annat kan man läsa i denna innehållsrika skrift. Som förstås också glädjestrålade berättar att gillet kommit upp i över 500 medlemmar och fyller 70 år 2018.

Hans Menzing

Ett och annat från den gamla staden Skara. 2016 – 2017.

Utgiven av Skara Gille: Bokkommitté: Tommy Kroon, Barbro Olofsson och Erik Sännek. 78 sidor med många bilder.

Västergötland - kultur -

Föreningen för Västgötalitteratur

Bli medlem & stöd! - Inspireras av!

Kulturhistoria • Västgötalitteratur • Bokauktioner
Bokutgivning • Forum för kulturengagemang
Kulturarv • Kultur-/Litteratur-medlemsblad
Föreläsningar • Lästips • Bokmässe-arrangemang

Genom ditt medlemskap

- tar du del av och stödjer ett västgötskt kulturarv
Idag är vi fler än 1400 medlemmar - var med du också!

Du behövs - Varmt välkommen!

Låg medlemsavgift
& många förmåner
Medlemsblad 4 gånger per år
Föreläsningar • Medlemsutgåvor
Bokerbjudande • Bokauktioner
Sätt in 100 kr
på bg 663-2574
texta namn & adress
Dessutom får Du
en Bok som Välkomstgåva!

Från oss alla - Varmt välkommen som medlem!
www.vastgotalitteratur.nu FB: Vastgotalitteratur
Medlemskontakt: Sven-Olof Ask: sven-olof.ask@tele2.se

Riddarens Antikhandel

Säljer Köper Värderar Böcker Antikviteter
www.antikvariatariddaren.se

Mariestadsvägen 2
540 16 TIMMERSDALA
Hemadress: Katorp 4

Mats Bergström
Bokhandlare
kakelmats@telia.com

0706 747574 0511-81248
Öppet: mån-lörd

Överfältläkaren Gustaf Ekelund (1860–1946) som rimsnickare

Gratialisten Olof Skarp (1783-1871). Pennteckning av kaptenen och genremålaren Gustaf Brandelius (1833-1884) i Bensow, E, *Kungl Skaraborgs regementes historia 3*, Sthlm 1956. Garnisonsmuseet Skaraborg, Axvall

Olof Skarp (1783-1871) hette en soldat och gratialist vid Skaraborgs regemente och Höjentorps kompani under Attorps rote i Skärv. Tack vare två samtida notiser i Mariestads Weckoblad, vet vi förvånansvärt mycket om denne obefordrade indelte knekt. Efter att omkring 1808 ha tagit värvning, deltog han bl a i kriget i Tyskland 1813-14. På grund av bräck fick han avsked 1837 med gratial, dvs årlig pension.

Med sin hustru Kajsa bodde dock "Skarpen" kvar i en backstuga strax norr om Axevalla hed. Då regementena under veckorna före midsommar var samlade där för övningar, återsåg han gamla kamrater bland "Skaraborgarna". Han blev populär bland regementets officerare, eftersom han kunde berätta skräckhistorier om kriget mot Napoleon. Honom gav de hedersuppdraget att förvara deras nattkärl, då de var borta från "He'ä". Det är sålunda inte förvånande, att de uppvaktade honom och Kajsa med "en festlig middag" vid deras guldbröllop 15/6 1855.

Då den 88-årige Olof Skarp begravdes i Skärvs kyrka 20/6 1871, hedrade "en paradklädd trupp af Höjentorps kompani" den avlidne veteranen. "När hans stoft sänktes ned i jorden saluterades med 48 skott."

Av Olofs och Kajsas fem barn överlevde endast Eva Gustava Skarp (1820-1914) föräldrarna. Hon gifte sig med en rättare och senare inspektör Carl Gustaf Ekelund (1825-1913) i Skövde landsförsamling. På den under 1970-talet rivna gården Ullstorp i Hagelberg föddes deras enda barn Gustaf 27/11 1860. Sonen gick den lärda vägen, avlade medicine licentiatexamen 1888 och blev militärläkare. Från bataljonsläkare avancerade han successivt till överfältläkare 1922.

Under en stor del av sitt liv var Gustaf Ekelund bosatt i Skövde. Där var han även skolläkare vid stadens allmänna läroverk, järnvägläkare och stadsfullmäktig 1896-1917. Med tiden erhöll han Röda Korsets guldmedalj förutom "Nordstjärnan" och "Vasatrissan".

Under sin tjänstgöring som fältläkare sammanställde Ekelund ett par rapporter som trycktes, bl a "Berättelse till Kungl. Arméförvaltningens Sjukvårdsstyrelse över en 3 veckors resa till

Tyskland 1918 för studier rörande kasernhygien", Sthlm 1919. Kanske korsade han under den resan morfaderns marschväg med Skaraborgs regemente 104 år tidigare.

Sammlare av västgötalitteratur tycks emellertid inte ha observerat, att Ekelund dessutom "å Kungl. Boktryckeriet P. A. Norstedt & Söner i Stockholm år 1930 i 50 nummerade exemplar" lät trycka en samling 28 egna dikter med titeln "Rimsnickeri" omfattande 74 paginerade sidor. Denna diktsamling tycks saknas såväl i Skövde stadsbibliotek som i Stifts- och landsbiblioteket i Skara. En sökning i databasen Libris lokaliserar exemplar endast i KB och på Carolina, varför den kan betecknas rar. Ett exemplar har påträffats antikvariskt. Det är av Ekelund dedicerat "Till Löjtnant och Fru Burman" utan datum.

Ekelunds lyrikhäfte är uppdelat i tre avdelningar, varav den första är mest intressant för västgötar. Ty förutom t ex tre kväden tillägnade hustrun, kan vi här med honom bedåras av utsikten från "Billingen" och "Ramunda Klev" (Ramlaklev) eller avnjuta en "Augustikväll på Billingen". Vidare konstatera, att "Min stuga" lyser mörkröd "högt uppe på Billings krön".

Detta sommarställe var ursprungligen en backstuga. Dit tog sig Ekelund med vovve och pick och pack från Skövde C på "bantåget". Det kunde han sedan under skogspromenader höra "i fjärran" från Ramlaklev. Enligt Verna Andersson, expertis på bebyggelsen i Ljungstorp med omgivning, ligger den om- och tillbyggda stugan kvar några hundratals meter väster om byn eller gården Storekullen, som numera även är busshållplats på Västtrafiks linje 200 från Skövde mot Skara.

Ekelund hade gift sig 1889 i Jönköping med Berta Wilhelmina Sandwall (1864-1963). Hon var dotter till järnhandlaren och Jönköpings mekaniska verkstads ägare Frans Gustaf Sandwall (1823-1897), även riksdagsman. Paret Ekelund fick emellertid aldrig några barn.

Överfältläkaren Gustaf Ekelunds porträtt i hans diktsamling *Rimsnickeri* 1930.

Den första avdelningens dikt "Vår hund" kanske kritiska läsare anser gränsar till pekoral med de inledande meningarna "Vår vovve är en kolsvart tax", vars stamfar var en fågelhund. Man hade väntat sig en mer imponerande och rasren jockey.

Ekelunds om- och tillbyggda sommarstuga julpyntad 2017 (Foto B Räf)

Det torde sedan räcka att endast ange titlarna på den andra avdelningens odaterade, allmänt lyriskt begründande sex dikter, Nyårsnatt, Vagabonden, En tro, En dröm, Flygmaskinen och Tankar i krematoriet.

Den tredje avdelningen innehåller elva av Ekelund med ett undantag daterade tillfällighetsverser till släktingars och vänners högtidsdagar. De kan därför vara av ett visst värde för enstaka släktforskare, som vill pryda sina trista enahanda antavlor med poesi, om ock enkel sådan. En handfull exempel:

"Vid Gustaf och Blenda Rundqvists silverbröllop" [1919], "Till Anna Lilliecreutz på 50-årsdagen" 3/4 1919, "Vid Adolf och Pima Lundquisters silverbröllop" 6/5 1921, "Till Hjalmar Sundén" 26/9 1925, "Till Alfred Sandvall på 90-årsdagen" 9/7 1929 och "Till generalfältläkaren Fritz Bauer på 65-årsdagen" 17/8 1929.

Fritz Bauer (1864-1956) var väl Ekelunds chef, "från Skånes gyllene land", även porträtterad av Carl Larsson på 50-årsdagen 1914. Alla de andra apostroferade jubilarerna torde nybörjare i släktforskning lätt kunna identifiera.

Ekelunds rimsnickeri avslutas med två opagerade sidor pianonoter till en tonsättning utan harmoniska överraskningar av "Karin i valsen", en av dikterna i den första avdelningen. Valsen är nedtecknad i B-dur utan angiven kompositör.

Källor utöver övliga kyrkoarkivalier o dyl:

Billqvist, J W, Minnesskrift med anledning av Stadsfullmäktige-institutionens i Skövde sjuttiofemåriga tillvaro, Skövde 1938 s 146.

Verna Andersson, Ljungstorp, i e-brev till förf 16/12 2017. Hagelberg - Skövde Släktforskarförening (www.skovdesff.com/index.php/socknar-i-skaraborg/item/hagelberg.html).

Porträttgalleri från Skaraborgs län, Malmö 1933 s 150.

Räf, P, Soldaten och gratialisten Olof Skarp (1783-1871).

- (Artikel godkänd för publicering i) *Skaraborgaren* 2018.

Skaraborgs läns tidning 12/8 1946: nr 90 s 7.

Syllner-Gustafsson, M, Jönköpings mekaniska verkstad, Jönköping 1995.

Widstrand, A, Sveriges läkarehistoria 4:1, Sthlm 1930 s 515.

P Räf

Störst på Västgötalitteratur, Vätternböcker, Göta Kanal och Folke Dahlberg

Antikvariat Wettern, Göran Midman

Tunnbindaregränd 1 A, 544 30 Hjo

goran.midman@hjomail.se

0503-655895, 072-7414209

www.bokborsen.se

Journalisten Evert Taube

Evert Taube var inte bara poet, sångare och konstnär. Han var journalist också. För hundra år sedan började han arbeta för Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning och där medverkade han i 50 år. Innan dess hade han rentav arbetat som tidningstecknare på en tidning i Buenos Aires. Författaren Pia Schmidt de Graaf och fotografen Håkan Berg har i en bok på drygt 90 sidor visat upp axplock av verksamheten i text och bilder.

Och bilderna är högst speciella. De flesta visar tidningssidorna med Taubes högst personliga teckningar som blickfång. Och tidningsreportagen varierar från kåserande skildringar av Bohuslän och Taubes egna resor och möten till exempel på Taubes senare poesi. Bland annat återfinns där den vackra Nocturne som vi brukar höra sjungas.

Pia Schmidt de Graaf och Håkan Berg har också sammanställt en bok på 160 sidor med Taubes brev från Bohuslän. Även där får man breven både avfotograferade i original och renskrivna. Och Taubes brev måste ha varit härliga att få med sina spontana och uttrycksfulla teckningar.

Hans Menzing

Värva en ny medlem – meddela oss namn och adress (skicka en email till sven-olof.ask@tele2.se eller meddela via brev Box 325, 532 24 Skara), så skickar vi ett välkommen till den nye medlemmen.

Som tack får Du därefter kostnadsfritt vår senaste bok!

ANTIKVARISK BOKMÄSSA

KONSTAKADEMIEN
Fredsgatan 12, Stockholm

17-18 mars 2018
Lördag 11-17
Söndag 11-16

Antikvariat & bokbindare m.fl.
Servering

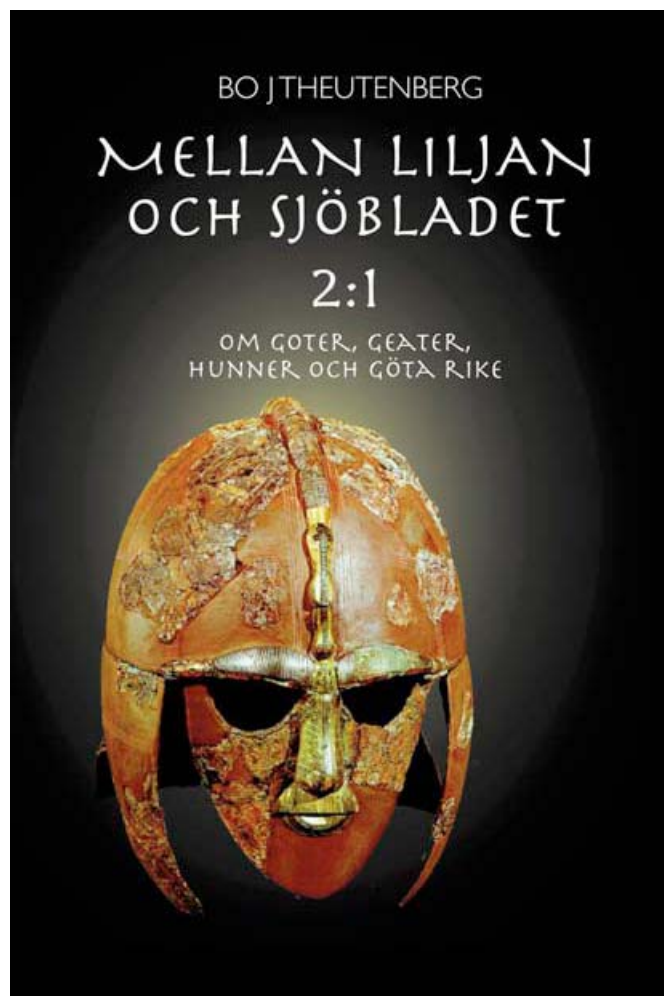
Fri entré

Svenska Antikvariatföreningen | www.svaf.se

Följ oss på Facebook

Just nu har vi 350 personer som följer oss.
Skriv Västgötalitteratur på Facebook för att hitta oss.

Mellan liljan och sjöbladet 2:1

Under många år har professor emeritus Bo J Theutenberg be- forskat gamla västgötsläkter och deras vapen ur ett historisk genealogiskt perspektiv. Det är en forskning som han är i huvudsak ensam om och som därför bidrar med många nya perspektiv på Västergötlands äldre historia. Det är en gedigen forskarinsats som ligger bakom den nyligen utkomna boken som utgör andra volymen av *Mellan liljan och sjöbladet*. Det finns en första volym som utkom redan 2008.

Bo Theutenbergs nya bok är verkligen spännande och tanke- väckande att läsa. I den här volymen tar författaren oss tillbaka till forntiden, i gränslandet mellan verklighet och saga. Det till- gängliga källmaterialet, som kan berätta om denna tid, är magert och närmast mytiskt. Theutenberg, som själv är jurist och expert på folkrätt, hanterar med den äran ett brett spektrum av olika källor, såsom arkeologi, runstenar, sagor, sägner, myter, kväden, konsthistoria, heraldik, ortnamn, krönikor och andra historiska dokument. Det är en bedrift att kunna jämkä samman detta spretiga material till en helhet. Inom historieforskningen i Sverige har det varit en tydlig trend, åtminstone från 1950-talet och framåt, att avfärda betydelsen av källor som de isländska sagorna, Snorres skildringar och Beowulfkvädet och betrakta de personer som omnämns som mytiska och händelserna som just bara sagor. Här ligger det stora värdet i Theutenbergs bok tycker jag, att förfat- taren vågar använda det här källmaterialet i sin strävan att öka kunskapen om historiska skeenden och betydelsefulla personers agerande under den sena järnåldern och tidiga medeltiden. Den genomgående svårigheten för läsaren blir då givetvis, som en konsekvens av detta, att värdera källvärdet, att veta på hur pass

stabil grund resonemangen vilar. Men det kan man faktiskt ha overseende med. Det viktiga är att historieskrivningen vad gäller järnåldern i Skandinavien, och för vår del särskilt i Västergötland, kan berikas med en ny dimension som inbegriper namngivna härskare, undersåtar, intriger, konflikter, mänskliga möten och relationer liksom färdvägar och landskapsskildringar. Det kan bidra till nya insikter och tolkningar av "stumma" arkeologiska fyndplatser som exempelvis Finnestorps offermosse, gravhögen i Skalunda, Mössebergs fornborg och de kristna vikingarnas stora gård i Varnhem.

Boken, som är på 448 sidor, är indelad i fyra långa kapitler. I vart och ett av dessa kapitler finns ett huvudtema som introduceras, behandlas och avslutas. Det gör att man kan betrakta kapitlen som separata delar som kan läsas var för sig. Det här är dock ingen bok som man slöläser i lite då och då. Tvärtom ställer *Mellan liljan och sjöbladet 2:1* stora krav på läsaren om man ska kunna följa med i de historiska skeendena och förstå hur författaren kommit fram till sina slutsatser. Det är inte minst ett digert persongalleri att hålla reda på. Som tur är finns det några släkttavlor i kapitlen och i slutet av boken som ger viss vägledning i hur olika personer och ätter hänger ihop. Det är dock ganska liten text i flera av dessa som därmed blir aningens svårlästa. Det är också mängder med ort- och platsnamn som är mycket viktiga för argumentation och slutledningar. Här ger bokens många kartor god hjälp så att läsaren kan hänga med i de rumsliga sammanhangen. Man saknar givetvis person- och ortnamnsregister men dessa är utlovade att ingå i kommande volym 2:2.

Varje historiskt intresserad läsare kan hitta sina guldkorn i *Mellan liljan och sjöbladet 2:1*. Mest fascinerande tycker jag att det fjärde kapitlet är, det som handlar om "Uppsala, Sparlösa och Beowulf". Theutenberg argumenterar övertygande för Beowulfkvädets kärna av historisk autenticitet och attribuering till verkliga per- soner och faktiska geografiska platser. Beowulfkvädet, som ofta betraktas som ett engelskt nationalepos, skildrar händelser som utspelar sig under järnålderns yngre skede, till stor del i södra och västra Skandinavien. Det är också i Beowulfkvädet vi kan läsa de äldsta skildringarna av relationerna mellan de skandinaviska folkgrupperna *sveoner*, *geater* och *daner*. Även det mindre kända fornengelska Widsidkvädet speglar händelser i Skandinavien och det är väldigt roligt att denna tämligen okända källa också lyfts fram av Theutenberg. Detta kväde innehåller det äldsta kända omnämnandet av vikingar. I nästa volym av *Mellan liljan och sjöbladet* utlovas fortsatt analys av Beowulfkvädet och det ser jag fram emot.

Maria Vretemark

Fil dr, Västergötlands museum

Författare Bo J Theutenberg. Skara Stiftshistoriska sälls- kaps skriftserie nr 90. 2017.

Beställes genom Johnny Hagberg 0510-48 52 15

e-post: jarpas.pastorat@svenskakyrkan.se

Pris 250:- + frakt 50:-

Antikvariat Asken

25.000 böcker i butik

10.000 böcker på www.bokborsen.se

Stockholmsvägen 30, Mariestad

0501-14373, 0739-446013

Öppet fre 14-18.

Vapensköldar i Kinne-Kleva kyrka, Västergötland

Kinne-Kleva kyrka, före detta Sils kyrka, Västergötland.
Donationsvapen över ryttmästaren Carl Magnus de Laval, 1680-1750,
till vänster, och hans hustru Christiana Tugendreich von Dossow, 1690-
1768. Foton: Bengt O Nilsson.

Donationsvapen som ursprungligen funnits i Sils medeltidskyrka. De härstammar från den altarprydnad herrskapet skänkte till kyrkan 1728: ”skänkt av dåvarande ryttmästaren på Silboholm de la Vall”. För att vara donationsvapen är de av en imponerande storlek, nästan 0,5 meter höga, och har troligen varit fristående från själva altarprydnaden, enligt samma program som donationsvapnen i Valla kyrka i Bohuslän (Dyre/Huitfeldt), Korsberga kyrka i Västergötland (Lillie-höök/Hård af Segerstad) och Mofalla kyrka, också i Västergötland, (Lindeström/Feltstierna) bland andra.

Kinne-Kleva kyrka, före detta gamla Kinne-Kleva kyrka, Västergötland.
Mindre vapensköld med friherrliga ätten Posse af Säbys vapen. Sannolikt
donationsvapen som härstammar från den altarprydnad som skänktes
till Kinne-Kleva gamla medeltidskyrka av majoren Gustaf Soop på
Grönebergs säteri och hans första hustru. Vapnet skulle i så fall vara
attribuerat till henne, friherrinnan **Magdalena Christina Posse af
Säby***, 1661-1697. Foto: Bengt O Nilsson.

Altarprydnaden skänktes troligen till kyrkan under 1690-talet, då hustrun fortfarande levde, eller som ett minne efter henne i anslutning till hennes död. Gustaf Soop själv sällades till sina förfäder 1723, 65 år gammal, och begravdes i Kinne-Kleva gamla

medeltidskyrka, där också hans huvudbaner sattes upp. Av detta finns det tyvärr inga spår idag. Han gifte sedermera om sig med friherrinnan Sigrid Horn af Åminne, född 1655, död 24 mars 1738 på Svaneberg, ytterligare ett gods som Gustaf Soop ägde, och begravdes i Bresäters kyrka, men sedan nedsatt jämte maken i Kinne-Kleva gamla kyrka.

Vadstena klosterkyrka, Östergötland.
Huvudbaner över översten Carl Magnus de Laval, 1680-1750.
Foto: Bengt O Nilsson.

*I Huvudbaner och anvapen inom Skara stift, sida 46, fotnot 27, tros vapnet vara attribuerat till andra personer.

Kinne-Kleva kyrka, före detta Sils kyrka, Västergötland.
Huvudbaner över Magnus Blanckenfjell till Silboholm, 1648-1690,
efter restaurering. Foto: Bengt O Nilsson.

Efter ett antal år på tornvinden, och en restaurering, har huvudbaneret nu fått sin plats inne i kyrkan, på västra väggen på läktaren. Lite undanskynt kanske.

Som kuriosas kan också nämnas att fadern, Lars Torstenson, adlad Blanckenfjell, lät gjuta en kyrkklocka i Stralsund 1644 och skänkte den till Sils kyrka, där den efter en utflykt till Hovby kyrka, idag åter ringer till sommargudstjänst på ödekyrkogården i Sil.

Bengt O Nilsson

En rejäl näsknäpp för Vångas Korngud

Kornguden på museet saknar fortfarande både näsa och en arm.

Retade bönder skall man akta sig för. Det fick Kornguden i Norra Vånga erfara. Bygdens bönder bar varje vår runt Kornguden över åkrarna för att han skulle välsigna grödan. År 1826 misslyckades skörden helt trots detta, och då brast det för en av bönderna. Han klev in på Kornguden, visade upp en handfull strån och röt: Kallar du detta för havre? Sedan klippte han till med en rak höger och slog av gudens näsa.

Det kan du konstatera själv för Kornguden finns idag att se på Västergötlands Museum i Skara. Näsan saknas. Där har gudabilden stått länge. 1870 skall en Vångabo på besök ha stannat till där inför en medeltida träskulptur av en apostel och utbrustit: Se där står Kornguden.

Katolsk sed

Nu var det förstås ingen avgudabild som fått plats i Vånga kyrka och på vårarna bars omkring enligt gammal tradition. Det var verkligen en helgonbild, kanske norrmannen Sankt Olof, eller någon av evangelisterna. Experterna kan inte enas och Vångaborna bryr sig nog inte. För dem var det Kornguden. Idag har förstås seden upphört, om inte annat för att vare sig statyn eller den tidens kyrka finns kvar.

Att bära runt en helgonbild på åkrarna är en katolsk sed. Helgonbilden följdes av en präst som stänkte vigvatten på åkrarna för att allt skulle växa bra. Seden lär leva vidare fortfarande i katolska länder, men i Sverige försökte man få bort all helgondyrkan efter reformationen.

Ilsknade till

De här s k gångedagarna då helgonbilder bars omkring över fälten avskaffades dock officiellt först 1771. På en del håll, bland annat i Norra Vånga utanför Skara, levde den vidare ännu i början av 1800-talet. Traditionen bjöd att om det blev bra skörd så bjöds Kornguden på en sup och en smörgås. Men 1826 blev det rejäl missväxt och då ilsknade självaste åldermannen i byn, Hans i Kartagården, till och slog av både näsa och en arm på Kornguden. Efter det hamnade den tydligen på museet i Skara, men minnet levde vidare i Vånga.

Frej bars runt

Men seden kan vara äldre än från katolska tiden. I förkristen tid bars ofta fruktbarhetsguden Frej omkring på samma sätt för att garantera goda skördar. Och kanske var just Frej extra populär i våra bygder. Adam av Bremen försäkrar i sin krönika att det ännu under 1000-talet fanns en stor Frejstaty i Skara som konkurrerade med domkyrkan. Först omkring 1060 skall den ha försvunnit efter ingripande av skånske biskopen Egino.

Kornguden på museet är dock en apostel eller annan kristen föregångsgestalt. Men både näsan och ena armen saknas. Detta behöver inte bero på ålderman Hans i Kartagården. I försök att stoppa församlingsbornas dyrkan av katolska helgon ännu efter reformationen så vandaliserades många katolska bilder. Men visst är det roligare att tro på historien om att Hans i Kartagården slog av Korngudens näsa när havren blev alltför misslyckad.

Hans Menzing

Luna 100 år

Ännu på 40-talet kunde alla anställda samlas på en enda bild.

Att starta ett företag som fortfarande efter hundra år är fyllt av idéer och expansionstankar är ingen barnlek, även om Luna i Alingsås faktiskt delvis startade i en lekstuga. Carl Lindahl hade källaren och en lekstuga på tomten som lager när han 1917 drog igång Carl Lindahls Maskinaffär i Alingsås. Till sin hjälp hade han en springpojke. Det har vuxit sedan dess. Även lekstugan blev för liten så verksamheten fick flytta.

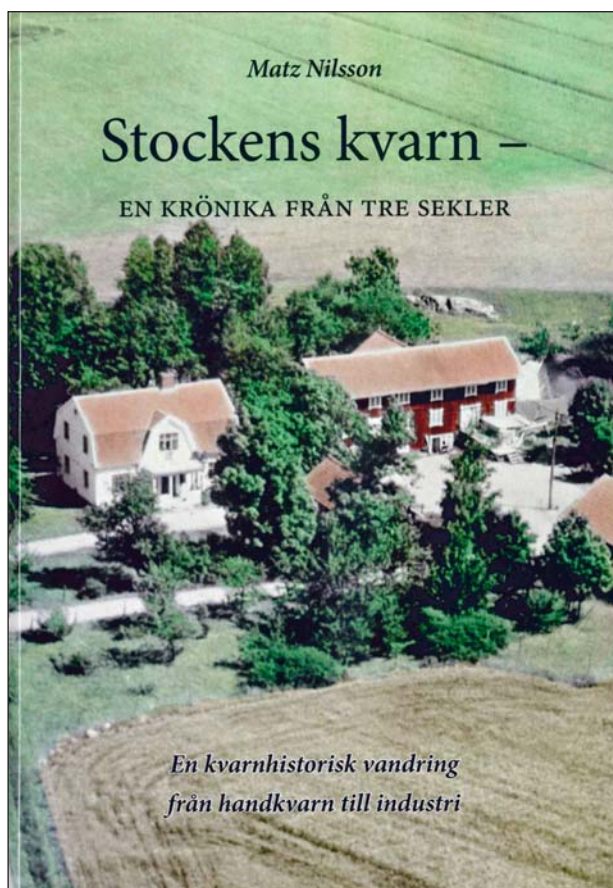
Två år senare gick Lindahl samman med sin vän Holger Nermark och företaget blev aktiebolag med namnet Lindahl & Nermark AB. Det blir otaliga namnändringar under åren, men Luna har varit ett samlande namn. Och affärsidén har bestått även om företaget hela tiden legat i framkant. Författaren Anders Zackrisson har själv arbetat på företaget i 40 år och har en god inblick i utvecklingen under åren. Luna har haft stor betydelse både för Alingsås och sin bransch, konstaterar han.

Resultatet har blivit en vacker bok för Luna-nostalgiker.

Hans Menzing

Luna 100 år. Författare: Anders Zackrisson. Eget förlag, Alingsås. 110 sidor med många bilder. Boken kan köpas från författaren för 200 kronor plus porto. anders.zackrisson hotmail.se 0705 – 25 16 58.

Kvarnhistoria i Saleby

Matz Nilsson i Hangelösa, frilansjournalist och bonde, har återigen skrivit en bok. Denna gång handlar det om kvarnhistoria. Det är livet i en kvarn på Saleby som fått Matz att fatta pennan. Innehavarna av Stockens kvarn går att spåra ända ner till mitten av 1700-talet, och givetvis finns en ägarlängd med i boken. Matz intresse för kvarnen beror på att hans svärfar var mjölnare där i mitten av 1900-talet. Att Matz släktingar tidigare ägt kvarnen gör att det finns ett rikt bildmaterial i boken. Flertalet dessutom i färg.

Men boken innehåller även en grundlektion i hur en kvarn fungerar samt givetvis mängder av skildringar kring det vardagliga livet vid en kvarn. Boken om Stockens kvarn beskriver också den tekniska utvecklingen. Från vattenburen hjulkvarn till elektrifiering. Utblickar görs även kring ett par andra kvarnar varefter boken avslutas på Fazer kvarn i Lidköping.

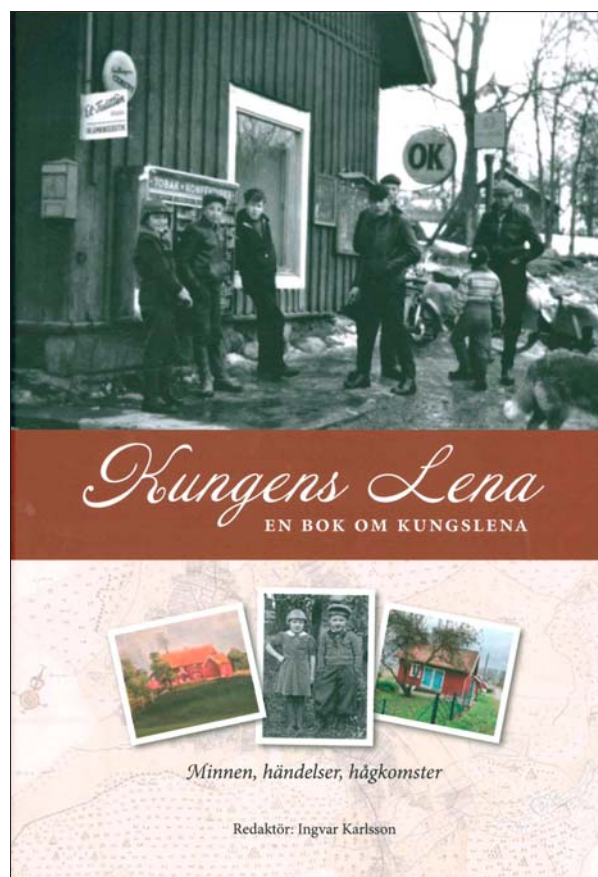
Såvitt jag vet, är det första gången som en enskild kvarn beskrivs i en egen bok. Det stora verket om *Svenska kvarnar* utkom 1940. Denna bok är sällsynt och ger endast kort historik om kvarnarna.

Intressant kultur- och industrihistoria på 120 sidor. Inbunden i hårda pärmar.

Sven-Olof Ask

Boken kostar 250:- + ev porto (30:-) och beställs genom inbetalning till plusgiro 59 24 33 - 7.

Kungens Lena

Kungslena har äntligen fått en egen sockenbok! Antalet socknar som ännu saknar en egen bok minskar i rask takt. Senast var det Hangelösa, och nu Kungslena. Det är Vuxenskolan i Tidaholm som inspirerat ett antal kungslenabor till en studiecirkel med resultat att boken blev till. Vuxenskolan kämpar enträget på för att alla (?) socknar i Tidaholms kommun ska få en egen sockenbok. Näst på tur lär Acklinga vara!

Kungens Lena har boken fått heta. Ja, nog är det väl märkligt, att en av våra mest kända orter i landskapet fått vänta så länge på en egen Ortsbeskrivning. Nåja, på 1950-talet utgav Georg Morell en liten Ortsbeskrivning, som dock inte går att jämföra med de 257 sidor i stort format som nu utkommit. Den välkända kyrkan med sina märkliga torn finns givetvis tidigare beskriven, liksom det fältslag som hölls på vid Kungslena år 1208. Nu finns allt i ett – en gedigen bok om Kungslena.

Törs man komma med lite kritik? Pappret i boken är inget att skryta med. Liknar vanligt kopieringspapper. Boken hade vunnit på ett mera rejält papper. Att dessutom ryggtexterna tryckts upp och ner är inte bara otur, utan även slarvigt. Som helhet är dock bygden att gratulera till sin nya bok. Den är utförlig och läsvärd!

Sven-Olof Ask

Bert Moberg
Antikvariat
Alltid minst 20.000 böcker i affär och lager.
Sökservice av böcker.
Köper böcker, större boksamlingar
samt gamla svenska bykort.
Korrekt värdering
Österlånggatan 21, Borås • Tel 033-13 02 50
Öppet: månd-fred 13-18

Björngatan 17 A • 553 37 Jönköping
Telefon 036-34 04 70 • 036-418 94
Mobil 070-748 83 25
ÖPPETTIDER
Måndag – Fredag 13.00 – 18.00
Lördag 10.00 – 13.00
Andra tider efter överenskommelse

Stifts- och landsbiblioteket i Skara

– en skattkammare med stora utvecklingsmöjligheter

Stifts- och landsbiblioteket – ett bokpalats. Foto: Lars Gahrn.

Skulle staden Skara ha funnits utan Skara domkyrka? Så här i efterhand är det svårt att urskilja andra orsaker till stadsbildningen än domkyrkan, dess prästerskap och andra anställda, även om andra orsaker måste ha funnits.

Domkyrkan skapade kultur

Än i dag står domkyrkan mitt i byn eller mitt i staden. På södra sidan av domkyrkan ligger Djäkneskolan eller gymnasiet, som på senare tid blev högstadium och i skrivande stund skall byggas om till kommunhus. På norra sidan av kyrkan finns Stifts- och landsbiblioteket. Båda dessa har domkyrkan att tacka för sin tillkomst. Svenskt skolväsen har Svenska kyrkan som sitt ursprung. Biblioteket tog hand om gymnasiets och domkyrkans böcker, som drar till sig åtskilliga ”pilgrimer”, även från ”Utlanden”. Fredagen den 27 oktober 2017 besökte Niklas Krantz och jag Stifts- och landsbiblioteket. Biblioteksassistenten Sven-Olof Ask är också skattemästare i Föreningen för Västgötalitteratur. Niklas Krantz är en flitig styrelseledamot i denna förening. De två har ett ingående och omfattande samarbete. Denna fredag hade Ask lovat Krantz att visa oss omkring bakom de låsta dörrarna. Här i Skara har funnits en domkyrka och en skola sedan urminnes tider. Därför har biblioteket Sveriges äldsta bok.

Sveriges äldsta bok

I en väl skyddad monter ligger Skaramissalet från omkring 1150. Detta är en mässbok eller kyrkohandbok med de liturgiska texter, som användes av prästen under gudstjänsterna. Många sidor fattas, men de återstående har bundits in i två band. Det ena är utställt i biblioteket, det andra i Västergötlands museum några hundra meter längre bort. (Detta har visat sig välla viss förvirring. Somliga påstår att missalet finns i biblioteket. Andra påstår

att missalet finns i museet. I värsta fall kan tvist uppstå, men båda sidor har alltså rätt.) Boken är visserligen 850 år gammal, men den tillhör inte desto mindre den levande litteraturen, som läses och studeras. Den är utgiven både i faksimil och med vanliga tryckbokstäver. Dessutom har flera forskare förklarat texten och skrivit om handskriften. Utgåvan är både stor och tjock, en riktig ”kaffebordsbok”. Detta är den största dyrgripen, men där finns fler, exempelvis Hemsjömanualen, en annan kyrkohandbok. För några år sedan gick man igenom samlingarna och hittade då många okända rariteter, bland annat en handskrift om gamla runinskrifter. Skolan i Skara är mycket äldre än Sveriges alla universitet. Följaktligen finns här många gamla böcker, som saknas i de flesta andra biblioteks samlingar.

Biblioteket – ett romanskt palats

Inte bara böckerna är av stort värde. Själva biblioteksbyggnaden är ett palats, byggt 1858–1860 i medeltida stil för att passa ihop med domkyrkan. I biblioteksbyggnaden härskar den romanska rundbågestilen. När detta palats uppfördes, hade nygotiken ännu inte slagit igenom. Rundbågen härskade i kyrkorna, och ännu hade man inte bestämt sig för att göra en gotisk katedral av Skara domkyrka. Skillnaderna mellan biblioteket och domkyrkan har alltså blivit större efter Zettervalls restaurering av domkyrkan 1886–1894. (Denna innebar som bekant, att man renodlade domkyrkans gotiska stildrag.) Man måste dock säga, att byggnaderna går mycket bra ihop trots skillnaderna, och att dessa snarare ökar än minskar de båda byggnadernas värde. Var och en har sin särprägel och lockar till ingående granskning. I denna byggnad härbärgerades en gång biskopen, biblioteket och fornminnesföreningens samlingar. Huset var biskopspalats, bibliotek och museum, allt på en gång.

Högtidligt bibliotek – nästan kyrka

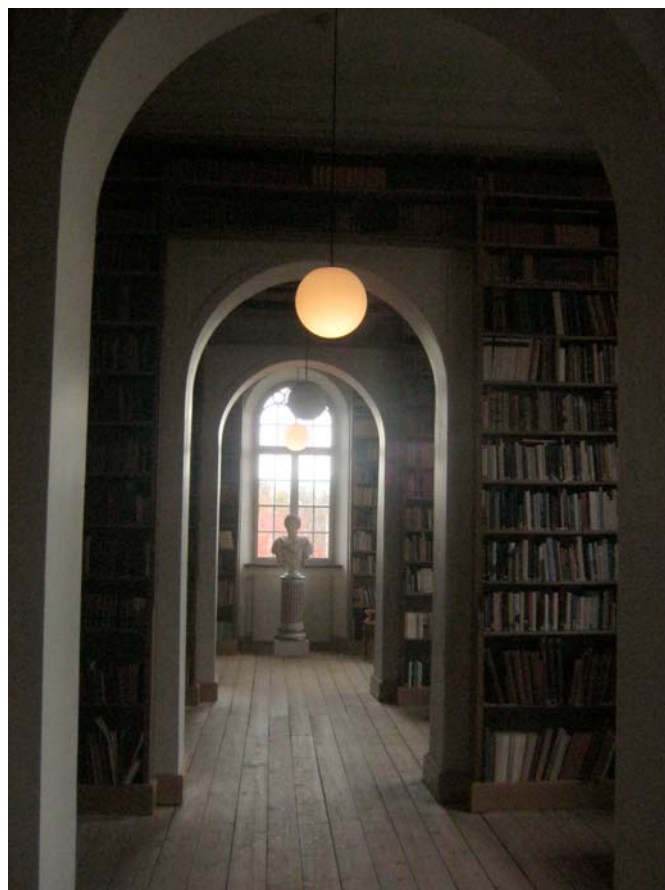
I nedervåningen finns i våra dagar Skaras turistbyrå och utställningslokaler för bibliotekets samlingar. Här kan vi beskåda Skarmissalet bakom pansarglas. I andra våningen har vi biblioteket. Man tror sig nästan vara i en kyrka. Här är högt i tak. Överallt finns rundbågiga valv och fönster. I läsesalen finns ett bord och skinnklädda stolar från Skara tingshus. Här har vi en läsesal, som är en del av Skaras historia. Var finner man dess like? Vid vårt besök träffade vi Åke Möller i läsesalen. Han skriver Mariestads historia och anmäler sin ankomst i förväg, så att Ask kan leta fram de böcker, som han önskar denna gång. Här i Stifts- och landsbiblioteket lär Ask känna sina låntagare. Han visade sig vara mycket imponerad av Möllers insatser. "Han är amatörforskare, men stryk ordet amatör!" Längst bort till vänster, omstrålad av fönstrets ljus, står en byst av Karl XIV Johan. "Sådana byster skänktes år 1823 till alla läroverk", berättade Ask. Så var det, men här i Skara står bysten kvar. Hur många andra byster har överlevt de två århundranden, som snart har gått?

Skattkammare med utvecklingsmöjligheter

Här finns mycket att fördjupa sig i, bland annat akademiska avhandlingar från 1700- och 1800-talen. De innehåller många värdefulla uppgifter, om de läses med urskiljning. Likaså finns här handskrifter av stort värde, bland andra västgötska sockenbeskrivningar, som likaledes kan visa sig vara mycket givande, om de läses med urskiljning. Med dagens teknik kan sådana källor och sådana avhandlingar skannas av och läggas ut på nätet. Så arbetar man utomlands och – i viss mån – även här hemma i Sverige. Avhandlingarna är skrivna på latin och följaktligen icke läsbara för det stora flertalet av dagens forskare. De borde översättas till svenska. Föreningen för Västgötlitteratur ger ut en och annan sådan äldre skrift i översättning. Man har rentav översatt samtliga topografiska avhandlingar, som handlar om Västergötland, men vi har ju även det övriga riket! Vilken förening tar hand om

Bekväma och stilfulla länstolar i läsesalen.

Genom en rad rundbågar ser man Karl XIV Johans byst.

denna arbetsuppgift? Föreningens insatser manar till efterföljd. Stifts- och landsbiblioteket är fullt av arbetsuppgifter och utvecklingsmöjligheter. Jag hoppas verkligen, att de styrande inser, att Skaras lärdomshistoria kan bli en viktig del av dess framtid, om man bibehåller denna kulturinstitution och satsar lite mer på den.

Vilken härlig stad!

Domkyrkan gav upphov till skolan. Domkyrka och skola gav upphov till biblioteket. Skolan gav upphov till museet. Domkyrkan har varit en kulturskapare av stora mått. Präster och lärare har satt sin prägel på staden. Det är stil över den gamla stadskärnan. När Niklas Krantz körde in i stadskärnan, skyntade vi på kort tid allt det väsentliga: allén, domkyrkan, Djäkneskolan, Krönikebrunnen, Stifts- och landsbiblioteket. Här återsåg jag domkyrkostaden, och jag utbrast: "Vilken härlig stad!" Skara är inte stort, men det har stil och kvalitet. Från domkyrkan gick jag till biblioteket. Därifrån gick vi till museet. När detta stängde, gick vi tillbaka till biblioteket. När Ask skulle stänga för dagen, gick vi till domkyrkan, som hade öppet en timme längre. Där blev jag kvar till stängningsdags. (Skara stiftshistoriska sällskap hade lagt ut sina nyutgivna skrifter i kyrkan.) Klockan 18.00 på fredagskvällen var allt stängt, och då for vi hem. Ingenstans hade man behövt kasta ut oss, men vi hade varit kvar till de sista minuterna. Man har alla anledning att dröja sig kvar i Skara.

Lars Gahrn

Antikvariatet i Skövde

Öppet tisdag – torsdag, 14.00 – 19.00.

Döbelns gata 1, Skövde
antikvariatetiskovde@telia.com
0500-41 06 56

Konstnären och lantbrukaren

När Gunnar Wennerbergs mor, änkeprostinnan Sara Wennerberg, på gamla dar fick besök av sin äldste son, glädde hon sig naturligtvis mycket. Det var dock ganska sällan som gluntarnas skald hade tid att resa från Stockholm ända till Läckö kungsgård, där hans mor tillbringade sina sista år. Desto oftare kunde hon glädja sig åt besök av yngste sonen Brynolf. Det var inte så konstigt, han bodde på gården Djurgården, alldeles vid stranden av Ullersund. Det berättas att han vid sina besök alltid kom till häst och att han då elegant galopperade och piruetterade framför moderns fönster med hatten i hand.

Konstnärsdröm

När Brynolf omkring 1860 gifte sig och blev arrendator till Djurgården måste det ha glatt hans mor. Det var inte utan att föräldrarna hade haft bekymmer för yngste sonen, han hade varit ombytlig och hoppat från det ena till det andra. Efter studier i Skara och Uppsala sadlade han om för att bli lantbrukare och praktiserade som sådan flera år. Hans konstnärliga anlag gjorde dock att han senare beslöt sig för att bli artist. Detta ansåg hans föräldrar som osäkert yrke och de försökte i stället få honom till ämbetsman eller präst.

Gunnar Wennerberg stödde emellertid brodern; han skrev så här: "Jag har en bror som skall bli lantbrukare. Han anser sig dessutom böra inhämta nödig insikt i oljemålning, företrädesvis porträttering. Det är bra. Han kan ej låta bli penslarna. Till slut gav pappa prosten i Lidköping med sig och konstutbildningen kunde börja. Brynolf Wennerbergs förste lärare tycks ha varit konstnären Uno Troili, som till Gunnar Wennerberg bekräftade vad många anat; hans bror hade osedvanlig talang. År 1850, vid 27 års ålder, reser Brynolf till Köpenhamn och stannar där ett år för att förkovra sig i teckning och målning. Han verkar ha trivts, men nästa år beger han sig ändå till Düsseldorf.

Düsseldorfskolan

Som resällskap hade han sin bror Gunnar, som fått ett stipendium för att studera estetik i Tyskland och Italien. De båda bröderna ger sig ut i världen fulla av förväntan och med glatt mod. De får pröva på att åka ångbåt från Köpenhamn till Stettin och därifrån vidtager en hisnande färd söderut med den nymodiga järnvägen. Man stannar i Berlin och Leipzig för att gå på museer och konserter.

Brynolf bekantar sig nu med de stora i konsten, han beundrar målningar av Rembrandt och Rubens och av många andra berömda konstnärer. Väl framme i Düsseldorf skiljs brödernas vägar, Brynolf stannar medan Gunnar fortsätter mot Italien.

Düsseldorfskolan är ju ett begrepp i svensk konsthistoria och en rad svenska och norska konstnärer verkade inom den under 1850-talet. Carl D'Uncker var den förste svensken i Düsseldorf, men den andre var faktiskt Brynolf Wennerberg. Han hade tydligen god uppfattning om vartåt de nya konstnärliga vindarna blåste. Riktningen på det vinddraget hade han tydligen uppfattat under sin Köpenhamnstid.

Typiskt för Düsseldorfskolan var att man gärna målade folklivsbilder från marknader och danser, från arbete och högtider. Ofta ägnade man sig åt porträtt och landskapsstudier, allt i en brunaktig färgton. Kritiken mot maneren i Düsseldorf kom att bli den, att man målade alltför nationalromantiskt med folkdräkter och idealiserade människor i falsk ateljémiljö. Teatermåleri utan realism, sade kritikerna.

Brynolf Wennerberg tycks ha funnit sig väl tillrätta, han studerade hos professor C F Sohn på Konstakademien och tillägnade sig de senaste idéerna och teknikerna. Redan i Tyskland verkar han ha blivit känd bland sina konstnärskamrater som en skicklig hästmålare.

Efter några år är Brynolf tillbaka i Sverige och ger tillsammans med några kamrater ut ett teckningsalbum med den tidstypiska titeln: "Bilder ur svenska folklivet", som tas emot väl. Han målar under vistelse i Lidköping porträtt av Torsten Rudenschöld och av pappa prosten. Bägge dessa tavlor, liksom andra verk, utställdes 1856 på Konstakademien i Stockholm med en viss framgång och han fick sälja en del målningar. Detta gjorde det möjligt för honom att bege sig på en ny utlandsresa. Denna gång var det Paris som hägrade och hit kom han 1857. Han hyr en ateljé och blir elev till den dåtida berömdheten Thomas Couture, som målat ett fint porträtt av sin svenske elev. När Brynolf Wennerbergs gamle lärare Uno Troili kommer på besök till Paris tas han väl emot av Brynolf, som visar vad som är värt att se av Paris konst- och nöjesvärld. Och det var en hel del.

Till Kålland

Efter en tid i Frankrike återvänder Brynolf Wennerberg till Sverige och han har nu tydligen omprövat sin situation. Kanske dras han till sin gamla lantbrukardröm, kanske har hans mors oro över det osäkra konstnärssyrket inverkat, alltnog han beslutar sig för att arrendera gården Djurgården på Kålland och gifta sig. Detta med äktenskapet är nog den största orsaken till att han längtar till hembygden. Han är närmare 40 år då han gifter sig med lidköpingshandlaren JP Schougs dotter Georgina och det äkta paret flyttar genast ut till det vackra Djurgården. En ateljé byggs till och det är nu meningen att Brynolf ska kombinera artistens och lantbrukarens yrken. Det lyckades han tämligen väl med under resten av sitt liv, men självfallet medförde isoleringen ute på Kålland att han avskärmades från det pulserande konstnärslivet i stora världen. Lantbruket tog också sin tid, hans stora intresse var hästar och flera timmar om dagen tränade han sina hästar och fick rykte om sig att vara kunnig uppfödare, skicklig körsven och djärv ryttare.

Familjen fick också sin tid, Brynolf Wennerberg älskade sin fru och sina barn. Han drabbades av en stor sorg 1870, då hustrun dog, men han gifte om sig med en annan av Schougs döttrar, Eugenia, även med henne fick han barn och detta andra äktenskap verkar ha varit lyckligt det också.

I sin ateljé på Djurgården var Brynolf Wennerberg ofta verksam, han målade porträtt av bl.a. sin mor, av svärfadern JP Schoug och av sin första hustru. Han specialiserade sig på hästmålningar, beundrade sådana var t ex Hemfärd från en västgöta-

marknad. Hälsingebönder med hästfora, Hästar på bete, Hästar med last och Slädfärd utanför Läckö. Dessa hästmålningar kan nog sägas förena Düsseldorfskolans provinsialism med en god portion realism. Mellan 1860 och 1890 deltog Brynolf Wennerberg i flera utställningar bl.a. på Konstakademien, men hans verk väckte ingen större uppmärksamhet.

Konstnärsliv

Helt isolerad från tidens konstliv var dock inte Brynolf Wennerberg ute vid Ullersund. På Idet bodde den målände kaptenen Jakob Ahlberg och på Senäte den akademiskt skolade konstnärinnan Isabella von Koch. Och varje sommar kom etablerade svenska konstnärer till Källand för att finna motiv till de realistiska friluftsmålningar som på 1870 talet började bli högsta mode. Ofta inkvarterades de på öboängen, Idet eller Traneberg och aldrig behövde de gå långt för att hitta gröna hagar, lummiga ekar eller blåa vänervikar att föreviga med sina penslar.

En av de gästande konstnärerna var skåningen Wilhelm Dahlbom, han hade nyligen illustrerat August Strindbergs bok om gamla Stockholm och hade själv umgåtts med den beryktade och smått skandalomsusade författaren. Det är nog tämligen självfallet att Strindberg som författare och människa var ett kärt samtalsämne; det verkar dock troligt att han hade fler anhängare än fiender vid Ullersund.

Göteborgskonstnären Reinhold Callmänder blev ofta ombord på Eos i Göteborg med staffli och målarskrin och fick en lättsam och angenäm resa till Läckö där han hämtades med häst och vagn. Han var lärare vid Valands målarskola och tillhörde opponentrörelsen som angrep Konstakademien och ville skapa ett mer modernistiskt Konstnärsförbund. Detta lyckades också efter den stora opponentutställningen i Stockholm 1885, där flera sommarmålare från Källand deltog.

Mauritz Lindström var ytterligare en gästande konstnär, han blev känd för sina stämningslandskap och hade liksom sina kollegor studerat i Tyskland och Frankrike. Han bosatte sig sedan i England och blev där berömd.

Från Norge letade sig Fredrick Collet ut till Källand, han är en av Norges främsta representanter för friluftsmåleriet och kom senare att specialisera sig på vinterlandskap, känd som "snemålaren". Kanske tillbringade han några vinterveckor hos kapten Ahlberg på Idet för att få inspiration och motiv.

Idéer och intryck från dessa besökare kom att betyda mycket för de bofasta runt Ullersund. Man kunde följa med tidens alla debatter och Källand upplevdes inte som en ankdamn. Diskussionens vågor kunde gå höga om unionen, Strindberg, Marx, Darwin, Konstakademien eller frihandeln där man satt i sommarnatten, i lummiga syrenbersåder och på snirklade verandor med iskalla punschglas och glödande cigarrer. Förmodligen höjdes rösterna allteftersom innehållet i flaskorna sjönk. Framför allt måste besöken ha glatt Brynolf Wennerberg, han som valt lantbruk och familj i stället för ett bohemiskt konstnärsliv. Nu hamnade han nästan i händelsernas centrum och fick direktkontakt med den stora världen.

Musikliv

Musik och sång hördes ofta från Djurgården. De som bäst stod för detta var medlemmar i familjen Meissner, som ofta tillbringade några sommarmånader vid Ullersund. August Meissner var kapellmästare på Berns salonger och gift med kapten Ahlbergs musikaliska syster, Abela. Meissner var duktig sångare och instrumentalist och varje sommar gav han små konserter och övade in hela kör- och orkesterverk med vänner och släktingar. Sonen Hjalmar reste landet runt som musikaliskt underbarn och behärskade tidigt flera instrument. Han blev senare berömd

Isfärden

kapellmästare i Stockholm och gifte sig med Emma Meissner, den legendariska operastjärnan, känd och omtalad som Sveriges första Glada änka.

Brynolf Wennerberg var själv musikaliskt begåvad och kunde sitta i timtal och improvisera på den flygel som bror Gunnar skänkt honom, ofta trängdes han dock undan av sin syster eller av någon av sina hustrur vilka alla var skickliga pianister. Det berättas också att den unge Hjalmar Meissner och "farbror Brynolf" tidigt fann varandra och att den gamles ögon tårades av lycka, när 15-åringen med inlevelse och känsla spelade Bach och Mozart.

Det sjöngs och musicerades alltså flitigt i hemmet, särskilt muntert var det då bror Gunnar kom på besök, då exekverade bröderna gluntar och musikaliska höjdpunkter avlöste varandra och fick åhörarna att njuta i fulla drag.

Branden

Brynolf Wennerberg och hans familj levde länge lyckliga på sitt kära Djurgården, släkt och vänner fanns på nära håll och då och då kom uppskattade besök från stora världen. Idyllen vid Ullersund tog emellertid brutalt slut en sommardag 1889, då en våldsam brand totalförstörde gårdens huvudbyggnad. Några tavlor, en del slätklenoder och en flygel; den flygel som i dag finns nedpackad på Vänermuseet, lyckades man vräka ut genom ett fönster, allt annat brann inne. Som tur var omkom ingen människa.

Branden var ett hårt slag för familjen, som tvingades flytta till Göteborg. Somrarna, fram till Brynolfs död 1894, tillbringades dock i en flygelbyggnad på Djurgården. Den konstnärliga skaparkraften var dock borta.

Brynolf Wennerberg blev inte av sin samtid uppskattad efter förtjänst, men han var en skicklig, självständig och tidstypisk konstnär. En modern konstkritiker har sagt om honom att han var en skarpögd observatör med förmåga till långt driven individualisering. Och det är inget dåligt betyg.

Brynolf Wennerbergs alster är idag spridda över hela Sverige, en del teckningar finns på Uppsala Universitetsbibliotek och andra på Musikaliska Akademien. Vänermuseet äger också en del verk och på Idet hänger flera målningar av honom liksom av hans konstnärsvänner. Glädjande nog vårdar nuvarande ägaren av Idet sina tavlor väl och har inga planer på att skingra den tidstypiska och värdefulla samlingen.

En retrospektiv utställning över Brynolf Wennerbergs konst borde arrangeras, det vore på tiden. Ett representativt urval av hans produktion torde inte vara omöjligt att spåra. Vore inte Läckö slott en lämplig plats för en minnesutställning. Eller känner sig Vänermuseet manat?

Tore Hartung

Föreningen för Västgötalitteratur inbjuder till Årsmöte i Skara, lördagen den 28 april 2018

Program:

13.00 Samling i Skara domkyrka.

Rundvandring med Johan Hjertén som berättar om
Skara domkyrka och dess historia.

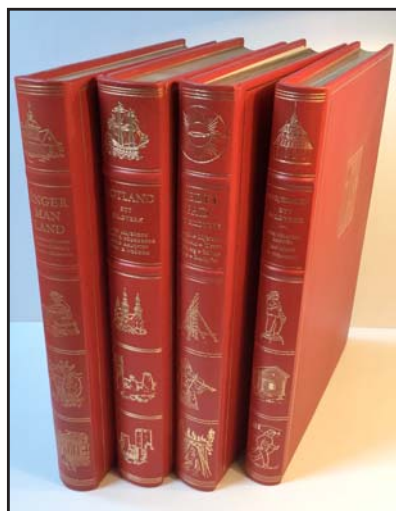
14.00 Årsmötesförhandlingar på Skara Veterinärmuseum
(beläget bredvid Kråks herrgårdsbyggnad)

Efter förhandlingarna bjuder föreningen på kaffe med fralla.

Obligatorisk anmälan, senast 26/4 via email till sven-olof.ask@skara.se eller tfn 070-74 26 518.
Efter kaffet blir det visning av museet och dess samlingar under ledning av prof. Göran Jönsson.
Hjärtligt välkomna till tusenårsstaden Skara

Bokauktion med flertal rariteter

Årets första bokauktion hålls efter påsk, lördagen den 7 april i församlingshemmet, Stora Levene.

Katalogen är på väg att färdigställas, men redan nu kan vi förhandsinformera om några sällsyntheter som kommer med på auktionen.

G.H. Strähle utgav 1884 Alingsås Manufakturverk – ett bidrag till den svenska industrins historia under frihetstiden. Boken som omfattar hela 340 sidor trycktes endast i 150 exemplar. Därför saknas den i de flesta boksamlingar. Nu finns chansen – ett exemplar, inbunden i ett vackert halvfranskt band med upphöjda bind är till salu. Likaså finns ett ex av Pehr Kalms Wästgötha och Bahusländska resa, tryckt 1746.

Allhems landskapsböcker brukar finnas med på våra auktioner. Stora upplagor har gjort att detta trevliga bokverk säljs till låga priser. Nu däremot är anmält inte mindre än 15 olika landskapsböcker i numrerad utgåva! Därtill i helskinnband, med tillhörande

gravyrer plus att böckerna mestadels har skyddskassetter. Skicket är dessutom enastående!

En stor, tung och vacker bibel i helt pergamentband med tryckår 1927. Silverspännen och helt guldsnitt. Tryckt i numrerad bibliofilupplaga. Bibeln väger hela 9,7 kilo!

Vi avrundar med Strindbergs samlade verk. 55 volymer bundna av Fritzes Hofbokhandel mellan 1912-1920. Mörkröda halvfranska band med övre guldsnitt och råskurna snitt.

Auktionskatalogen utsänds i slutet av mars månad till de som prenumererar på våra kataloger! Se även vår hemsida eller vår Facebooksida.

